

Od žabe do babe: mitska žaba od prapovijesti do suvremenosti

Osim dvadesetogodišnjeg zajedničkog rada na Odsjeku za etnologiju, jedna od osnovnih poveznica između Tome i mene (uz obostrano temeljno shvaćanje discipline kao povijesne znanosti) naše je zagrijano bavljenje mitologijom. Stoga, u sklopu obilježavanja desete godišnjice Tomina odlaska u visoke, svete krajobrazne poput njegova tibetskog Kailasha, posvećujem ovaj članak upravo mitološkoj tematici s malim vodozemcem u središtu. Stoljetni kulturni imaginarij o žabi promišlja se u članku na temelju folklorističkih, mitoloških, etnoloških, arheoloških i jezičnih pokazatelja. Brojni primjeri pokazuju da je žaba mahom u funkciji ženskog simbolizma plodnosti, rodnosti, obilja i regeneracije te da i sama žaba simbolizira ženski prokreativni organ, kao i gljiva i *baba*. Autorica ukazuje na dugovječnost simbolizma žabe u zanimljivom susretu pretkršćanskog i kršćanskog svijeta koji dopire čak do Djevice Marije. Zadubljeno oslušivanje bogatoga simboličkog jezika žabe pokazalo je da se kulturnom animalistikom, istraživanjem životinja u interdisciplinarnom kontekstu može doprijeti do značenja čiji prijenosnici postaju životinje, do spoznaja o vremenima o kojima nemamo pisanih svjedočanstava, ali i do razumijevanja otvorenog ili skrovitog simbolizma žabe i različitih oblika društvenih i obredno-običajnih praksi i ponašanja ne samo u prošlosti, nego i u suvremenosti.

Ključne riječi: žaba, animalistika, narodna vjerovanja, mit, mitologija, votiv, Baba, Mokoš, Djevica Marija

Uvod

Svoje¹ prve stručne i znanstvene etnološke korake Tomo i ja započeli smo u Zavodu za etnologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Nakon nekoliko godina u Zavodu ponovno smo dva-tri desetljeća radili zajedno na Odsjeku za etnologiju istoga fakulteta (slika 1 i 2).

---

1 Ovaj je tekst, uz veći broj novih uključenih tema ili pak znatno izmijenjenih dijelova teksta, verzija članka "What can the mythical frog tell us? The symbolism and role of the

Slika 1: Tomo Vinšćak na proslavi 92. rođendana prof. Milovana Gavazzija (ožujak, 1987.)

Slika 2: Tomo Vinšćak (drugi slijeva) među kolegama na proslavi Odsjeka za etnologiju (1989.)

Zanimljivo je primijetiti da veći broj raznolikih istraživačkih tema kojima smo se bavili pokazuje da smo oboje imali široku etnološku znanstvenu znatiželju ne zaustavljajući se na jednom ili na dva tematska područja. Ipak (uz zajedničko temeljno shvaćanje discipline kao povijesne znanosti²), u znanstvenom istraživanju osnovna je poveznica između Tome i mene – m i t o l o g i j a. Stoga u sklopu obilježavanja desete godišnjice Tomina odlaska u visoke, svete krajobraz³ poput njegova tibetskog Kailasha, posvećujem ovaj članak upravo mitološkoj tematici s malim vodozemcem u središtu. Zemljopisno pak u zajedničkom su znanstvenom obzoru Istra – *terra magica*, kao i galicijska Huculjščina na jugozapadu Ukrajine s neobično zanimljivim Huculima (Гуцули).

Ono pak što nas je privatno povezivalo zasigurno su planine i planinarenje te uz njih povezano terensko etnološko istraživanje. I on i ja proveli smo tijekom života nezaboravne mjesece i mjesece na meni, sigurna sam i Tomi, najljepšoj hrvatskoj planini – Velebitu. Kao što je tibetsku svetu planinu Kailash smatrao

---

frog in history and modernity” objavljenoga 2019. godine u estonskom časopisu *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 77: 63–91. Članak je potaknut dvjema konferencijama BNN/Belief Narrative Network – ISFNR/International Society for Folk Narrative Research: 1) *Human-Animal Relationships in Belief Narratives*, Ragusa, Sicilija (lipanj 2018.) te 2) *Belief Narratives in Folklore Studies: Narrating the Supernatural*, Guwahati, Assam, Indija (veljača 2019.).

- 2) Takvo razumijevanje etnologije kao znanosti značajno je utjecalo na Tomin i moj rad. U mom prilogu zborniku “Učitelj i prijatelj” posvećenom pokojnom akademiku Radoslavu Katičiću, koji je etnologiju također smatrao povijesnom znanosti (Vince Pallua 2023) riječ je, među ostalim, o krizi etnologije, krizi identiteta hrvatske etnološke znanosti koja je započela krajem prošloga stoljeća kada bavljenje tradicijskom kulturom, etničkom poviješću i povijesno usmjerenim etnološkim temama ustupa mjesto sociokulturnim temama, suvremenosti i urbanom svakodnevju. Tim je previranjima i Tomo bio svjedokom, no nije se njima dao pokolebati nastavivši do kraja upravo svojim odabranim etnološkim smjernicama. Možda nije suviše i tu naglasiti da etnologiju takvom smatra i dugogodišnji pročelnik Odsjeka za etnologiju prof. emeritus Vitomir Belaj, što je pokazano već i samim naslovom njegova jasno koncipiranog i za ovu problematiku temeljnog članka “Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama”, objavljenog 1989. godine u novoosnovanom časopisu *Studia ethnologica* (Belaj 1989: 9–13). Osnovno u tom članku sadržano je, osim u samom naslovu, već u prve dvije rečenice u kojima se ustanovljuje da se “etnologija kao znanost nalazi u permanentnoj teorijskoj krizi. Kriza je takvih razmjera da dovodi u pitanje predmet etnologije, njene pristupe, metode, definicije, pa i samo njeno ime”. Opširnije o ovome usp. Vince Pallua 2023.
- 3) Svjesno koristim izraz *krajobraz* prisutan u naslovu projekta koji je Vinšćak vodio: *Sakralna interpretacija krajobraza*.

Slika 3: Tomo Vinšćak i supružnici Ioanna i Radoslav Katičić na povratku s obilaska *mirila* u Ljubotiću kod Starigrada, Paklenica (snimila J. Vince Pallua 2012.)

središtem svijeta⁴, tako je naš Tomo u Velebitu pronašao hrvatski Olimp – središte Hrvatske (Vinšćak 1991). A što je Olimp nego vrh na kojemu stoluju bogovi? Bio je to (planinarski) hod, znanstveni put potaknut i predavanjima o bogovima u praslavenskoj mitologiji Radoslava Katičića koja su se ciklički odvijala od 1987. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a koja smo nas nekolicina entuzijasta s Odsjeka za etnologiju, uz brojne kolege i studente s drugih fakultetskih odsjeka, ali i mnogih zainteresiranih izvan fakulteta, niz godina oduševljeno pohađali (slika 3). Među njima je svakako prednjačio Tomin i moj dugogodišnji pročelnik Odsjeka za etnologiju Vitomir Belaj koji je, potaknut Katičićevim istraživanjima, krenuo njegovim putem, ali s etnološkim predznakom kao važnom dodanom vrijednošću (usp. Katičić 2008: 7).

* * *

4 Zato je i poduzeo višekratne odlaske u Tibet – na Kailash pa 2011. godine objavio knjigu o tibetskom budizmu i još starijoj bon vjeri (Vinšćak 2011) te već u naslovu nazvao jedan rad upravo tako – “Kailash, the Centre of the World” (Vinšćak, Smiljanić 2011).

U mitologijama diljem svijeta žabe i krastače povezivale su se s primarnim vodama – mitskim izvorom života.⁵ Prolazeći čudnovat put od punoglavca do odrasle jedinke, žaba je postala simbol za mnoštvo preobrazbi u mitu i legendi. U ovom ćemo radu ući u simboličan svijet u koji je uronjen taj vodozemac s posebnim naglaskom na očit ženski simbolizam – plodnost, rodnost, obilje, obnavljanje života, regeneracija, trudnoća, maternica, vulva, erotičnost, voda – život. Žaba je donositeljica kiše, zaštitnica majki, novorođenčadi te izvora vode itd. Žablji regenerativni simbolizam, kao i kod ribe, proizlazi iz njezina vodenog okruženja. Povezana s primarnim vodama žaba je bila simbol maternice koja daje život u vodi sličnoj plodnoj vodi. Zbog toga je jedan od mnogih zemaljskih oblića Božice Majke, velike obnoviteljice, bio lik žabe (Gimbutas 1999; Kuĝutjak 2018:156). U svojoj najnovijoj knjizi *Deset bogova (Ten Gods)* uvaŝena škotska folkloristica i mitologinja Emily Lyle naglašava: “Budući da je kontradiktoran nekim aktualnim shvaćanjima o Indoeuroljanima, posebno zanimanje pobuđuje pristup kojim se pokazuje da su u okviru prehistorijskoga panteona boŝice igrale središnju, premda ne i dominantnu ulogu” (Lyle 2012: 115).

Cilj ovoga članka nije raspravljati o tzv. “teoriji Boŝice” (“Goddess Theory”) i o njezinoj znanstvenoj preciznosti ili pak povijesnoj opravdanosti ili neopravdanosti, već doprijeti do simbolizma i značenja žabe na temelju stoljetnog kulturnog imaginarija o ŝabi od prapovijesti do suvremenosti. Uz pomoć predodŝba o toj životinjici u pronađenim folklornim, mitoloŝkim, arheoloŝkim i etnoloŝkim izvorima, kao i uz pomoć novootkrivenih jezičnih pokazatelja, moguće je poduprijeti stav poznate litavsko-ameriĝke arheologinje i antropologinje Marije Gimbutas da “recentna vjerovanja o ŝabama i krastaĝama osvjetljuju ona iz prehistorije” (Gimbutas 2001 [1989]: 251) te da su “mnoge predodŝbe

5 Simbolika ŝabe i krastaĝe razlikuje se i isprepliće: zelena ŝaba (lat. *Rana kl. Esculenta*) pozitivnih je simboliĝkih konotacija u svim civilizacijama, dok su smeđoj krastaĝi (lat. *Bufo bufo*) zbog njezine ruŝnoće i nespretnosti pridodane negativne konotacije u Europi (Chevalier i Gheerbrant 1989: 301–302, 819). No, “Biblija ne razlikuje ŝabu od krastaĝe te je u tom smislu prema hebrejskoj tradiciji svrstava među neĝiste životinje (Izl 7, 25–8, 11; Lev 11, 9–12; Otk 16, 13). Biblija nije nasljedovala pozitivan i uzvišen odnos istoĝnih tradicija prema kojima je ŝaba simbol plodnosti i novoga života već je ona razumijevana kroz mane, zla i simbol je sotone” (Zaradija Kiŝ 2012: 341). “Obje grupe vodozemaca, ŝabe i krastaĝe, pripadaju redu *Anura* i one su u mitu i legendi gotovo zamjenjive” (Sax 2001: 123). Ni Gimbutas ne pravi razliku između ŝabe i krastaĝe, naglašavajući to primjerice u frazi: “boŝica ŝaba ili krastaĝa” (“frog or toad goddess”) (Gimbutas 1999: 29).

i vjerovanja o žabama i krastačama u europskom folkloru i narodnoj umjetnosti ustrajale kroz brončano i željezno doba” (Gimbutas 1999: 30).

Žablji votivi

Votivi i amuleti žabe poznati su od prehistorijskih vremena do danas. To je najdojmljiviji primjer kontinuiteta pretkršćanskih tradicija povezanih s motivom žabe koji predstavlja, kako je na početku naglašeno, simbol rodosti i plodnosti – obnovu života. U Europi, tako i u Hrvatskoj, puk je vjerovao da žaba ili krastača nagovještuje trudnoću. I Hipokrat i Platon opisali su maternicu kao životinju koja se u trbuhu može kretati u svim smjerovima (Gimbutas 2001: 251). U Tirolu, kako je potvrđeno u narodnim vjerovanjima početkom 20. stoljeća, vjerovalo se da u maternici žene imaju nešto slično žabama (Kus Nikolajev 1928: 39). Bliska je simbolična povezanost između žabe i ženskoga tijela. Na širokim prostorima zapadne Europe, od Alsacea do Tirolskih Alpa, pojave kao što je opsjednuće duhovima bile su prouzročene ugrizom krastače ili pak njezinim ulaskom u tijelo opsjednutoga (Kus Nikolajev 1928: 39).

U Hrvatskoj nalazimo votive u obliku žabe, žene-žabe, maternice, uz molbe i molitve za začecje i trudnoću. Kupovalo ih se kod medicara, nosilo kao zavjetne darove u crkvu i ostavljalo s vjerom da će molitve biti uslišane (slike 4 i 5). “U naše doba, motiv žabe i dalje se prodaje kod bistričkih licitara, no njegovo je simboličko značenje evoluiralo. Prema kazivanju prodavača, današnji ga hodočasnici rabe za zdravlje cijele obitelji” (Grdinić et al. 2007: 32).⁶

Ne samo maternica, nego i vulva prisutna je kod votiva. Jasna poveznica žabe s vulvom uočljiva je primjerice na voštanom votivu žabe iz Njemačke (slika 6), kao i na zavjetnoj pločici također iz Njemačke (vidi niže slike 20 i 20a) s jasno vidljivom vulvom na leđima žabe.

6 31. prosinca 2018. godine kod medicara u Mariji Bistrici vidjela sam voštane votive u obliku kuća, nogu, očiju, svinja, kokoši itd., no nisam pronašla *ex-voto* žabe, premda su neki prodavači potvrdili da ih je još uvijek ponekad moguće pronaći. To mi je potvrdila i Anamarija Starčević iz Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu koja je prije tridesetak godina, zajedno s kolegicom iz istoga instituta, vidjela votiv žabe u Mariji Bistrici. Zahvaljujem joj na toj informaciji. Spomenimo i to da me je vlasnica jedne medičarske radnje iz istoga mjesta izvijestila da su nove narudžbe votivi, “zagovori” u obliku kućnih ljubimaca – psa ili mačke.

Slika 4: Voštani votiv žabe, Okić, početak 20. stoljeća (Grdinić et al. 2007).

Slika 5: Žena-žaba, votiv od voska izrađen početkom 20. stoljeća, Etnografski muzej u Zagrebu (foto: Matija Dronjić)

Slika 6: Voštani votiv žabe s vulvom na leđima, Njemačka (Laskow 2017)

Slika 7: Sukneni ornament žabe s vulvom na leđima, Vugrovec (Radauš Ribarić 1973:199)

Zanimljivo je pronaći jednak motiv – vulvu na leđima žabe kao aplikaciju, ukras prišiven na ženski sukneni zobun/kabanicu (Vugrovec, prigorje Medvednice) koji također simbolizira želju za rodnošću i plodnošću žene koja ga nosi (slika 7).

Kipiči žabe i mali žablji votivi postavljali su se kao dar na kršćanska sveta mjesta ili ispred posljednjega počivališta nekoga sveca kako bi se izmolila trudnoća. Postoji određena logika tih darova budući da su se u srednjovjekovnom poimanju žabe krastače ponekad smatrale vaginalnim simbolima. Osim njihove povezanosti s porodom, žabe krastače (kao i vagine) povezivale su se uz grijeh, magiju i zlo (Laskow 2017). U svom doktorskom radu Mirela Hrovatin također ističe demonski aspekt žabe pod utjecajem kršćanstva (Hrovatin 2015: 136).⁷

Ne treba stoga čuditi što je na drvenom kalupu za votiv žabe izrezbaren križ na leđima žabe (slika 8) i to upravo na mjestu gdje se inače urezuje vulva. Na istom je mjestu, na leđima žabe, ugraviran križ na srebrnom⁸ votivu žabe, žene-žabe s ljudskim licem s kraja 19. stoljeća iz Bavarske (slika 9).

Žene koje su željele zatrudnjeti nosile su pred sliku sveca zaštitnika kojemu su se obraćale za pomoć ne samo voštane zavjetne darove u obliku žabe, nego i voštani votiv “Žablje oči” (slika 10).

7 Takav je aspekt naglašen i u Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva (1979: 594): “Zbog svog neprekidnog krekovanja i okolnosti da je pošast žaba jedno od egipatskih zala, žaba je zadobila đavolsko značenje i bila uspoređivana s krivovjercima. Na slikama se obično naglašava odvratnost grijeha.”

8 Valja istaknuti da su srebrne i zlatne votive, razumljivo, koristili bogatiji slojevi, a da su siromašniji upotrebljavali voštane.

Slika 8: Drveni kalup za votiv žabe s križem na leđima, Gradski muzej Križevci, sredina 19. stoljeća (Grdinić et al. 2007: 38)

Slika 9: Srebrni ex-voto: žena-žaba, žaba s ljudskim licem i s križem na leđima, kraj 19. stoljeća, Samostan Andechs, Bavarska, Njemačka (Gimbutas 2001: 254)

Slika 10: Zavjetni dar od voska "Žablje oči" za žene koje su željele zatrudnjeti (Riznica muzeja Međimurja)⁹

9 Zahvaljujem Lidiji Bajuk na informaciji i poslanoj fotografiji. Jednako zahvaljujem i Anamariji Starčević na fotografiji votiva žabe i žabljih očiju iz muzeja Starog sela, Kumrovec.

Obredni “žablji plesovi”

O žabi kao simbolu plodnosti svjedoči magijsko-ritualni ples *Žápci* kojim se imitira kretanje žabe. Taj se ples izvodio sve do sedamdesetih godina prošloga stoljeća još samo u nekoliko sela u okolici Čazme. No, poznat je i zapadnoslavenskom svijetu – u mjestu Haná i u regiji Hornácko u južnoj Moravskoj.

Obredni ples iz sjeverne Hrvatske opisan je 1967. godine:¹⁰

“Pri završetku zime sastane se za večer nekoliko bračnih parova u većoj, dobro zatvorenoj prostoriji. Poslije kraćeg razgovora i pjevanja uz piće, započinje ples. Najprije svi stanu u krug i to par do para, ali tako da su jedno drugome okrenuti leđima. Sad se svaki igrač nagne naprijed s rukama pruženim gotovo do poda i na dati znak svi pođu glavom naprijed ljuljajući se malo lijevo i desno udarajući pritom nogama u jednoličnom ritmu, kojega prati duboko mrmljanje mm mm mm, mm mm. Kad se zatim dvoje susretnu onda se obično žensko rukama prihvati za ramena muškarca i pređe preko njega. Nakon toga već nailazi na idućeg igrača ili igračicu i prelazi preko njih ili prelaze i oni preko nje. Kod toga prelaženja obično rukama ili glavom dodiruju genitalije. O porijeklu toga plesa ili igre nitko ne zna ništa reći, a o njemu se i nerado priča. Spominju ga samo intimni krugovi koji već i samo sazivanje suigrača vrše u najvećoj tajnosti.” (Lovrenčević 1967: 155)

Možemo ustanoviti da je ovaj obredni ples, koji u tajnosti izvode oženjeni parovi i u kojemu se uz imitaciju kretanja žabe dodiruju genitalije suprotnoga spola, očita imitacija spolnoga odnosa kojim se potiče plodnost agrarnoga godišnjeg ciklusa, ali i stoke i ljudi u selu.

Moravski obredni ples sličnoga naziva – *Žabská* ili *Žabský*¹¹ – s jasno vidljivim elementima magije plodnosti, izvodio se različitim skokovima također u čučućem položaju uz lascivne faličke pjesme (tzv. *falický*). Tako se na komičan način vjerno imitira žablje skakanje i preskakanje. U regiji Hornácko najčešće se plesalo na blagdan nekoga sveca ili u karnevalsko vrijeme i to na neku specifičnu, ne svuda jednaku pjesmu – *Svirale su dude* (*Hrály dudy*) ili *Žaba se penje, žaba*

10 Opis ovoga obrednog plesa donosim *in extenso* zbog njegove osebujnosti i posebne vrijednosti. On je snimljen i moguće ga je vidjeti u TV serijalu – *Pučka intima* u šest 30-minutnih epizoda snimljenih 2001. godine (redateljica: Míla Elegović Balić).

11 Zahvaljujem kolegi Jiříju Woitschu na točnim dvama nazivima toga plesa – *Žabská* i *Žabský* – i na bibliografskom podatku (Tyllner et al. 2007).

iza nje (*Žába leze, žáb za ni*) (Tyllner et al. 2007). U svakom slučaju, i hrvatski i moravski obredni ples služi kao magijski ritual za plodnost i rodnost čiji je simbol žaba. Valja dodatno uočiti da se *Žápci* izvode pri završetku zime kad je agrarni ciklus najslabiji pa ga treba osnažiti. Ako se prisjetimo mnogobrojnih votiva žabe-maternice kao zavjetnih darova neplodnih žena te ako ih povežemo s hrvatskim i moravskim obrednim plesovima *Žápci* i *Žabská*, jasno je da oba “žablja plesa” služe jednakoj svrsi – poticanju prokreacije, rađanja i plodnosti.

Žabicu driti

U jednakom kontekstu poticajno je razmotriti naziv *žabica* koji označava (malu) žabu, ali također, bez sumnje, pokazuje jezičnu i simboličku povezanost žabe s plodnošću i, kako ćemo vidjeti u više primjera, ženskim spolnim organom.

U nekim selima u Njemačkoj žene maternicu nazivaju *krastačom* (Devereux 1990: 72). U Jukatanu se istom riječju (*much*) nazivaju i ženske genitalije i žabe (Seler 1910: 81). U rječniku pak sela Vodice u Istri pronašla sam za našu temu osobito vrijedan izraz *žabicu driti* (Ribarić 2002: 225). U izvorniku rukopisa moga djeda – jezikoslovca Josipa Ribarića dodano je pojašnjenje toga lokalnoga hrvatskog izraza na njemačkom jeziku¹² – *Rückenblut brechen* (krv trgati, lomiti). Uz ovo pojašnjenje na njemačkom, nema sumnje da izraz *žabicu driti* označuje akt defloracije u istom značenjskom kontekstu riječi *žabica*.

Žabica – trokutasti dio narodne nošnje

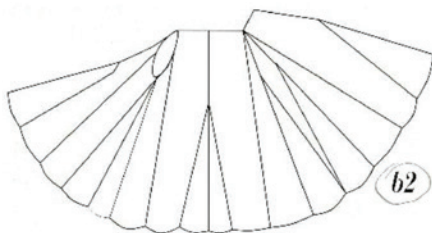
Na istom području, u Istri, nalazimo još jedan vrlo vrijedan podatak uz jezičnu umanjenicu *žabica*, ovaj put kao naziv za dio ženske istarske narodne nošnje opisane u tekstu u kojemu autorica Jelka Radauš Ribarić vrsno analizira problematiku tzv. *klinastoga ruha*. Taj se dio u obliku trokuta/klina umeće u stražnji dio dugoga haljetka, proširujući ga. O tome će autorica: “Svaki pojedini dio odjeće od jednog do drugog uspravnog šava zove se klin. Dugi klinovi, koji dopiru od ramena do donjeg ruba odjeće, sastavljeni su jedan do drugoga. Za razliku od njih, središnji stražnji klin, zvan žabica, umeće se u prorezani raspor na sredini

12 Budući da je Josip Ribarić svoj doktorat pisao u Beču na njemačkom jeziku, objašnjenje hrvatske fraze “žabicu driti” također je na njemačkom.

leđa od struka na niže pa odjeću u tom dijelu proširuje s dva karakteristično izbočena nabora” (Radauš Ribarić 1997: 121).¹³ Ne samo da tu ponovno nalazimo jednak deminutiv *žabica* koji ističe da taj strukturni dio nošnje valja povezati sa ženskim spolnim organom, nego je taj središnji stražnji komad tkanine zvan *žabica* upravo na mjestu haljetka gdje se on nalazi. Osim toga, *žabica* je krojena u obliku trokuta/klina koji se umeće u donji dio *rubine* i to u obliku dvostrukoga trokuta, još zornije poklapajući se s anatomskom građom ženskoga spolnog organa (slika 11).

Još jedan dio hrvatske narodne nošnje s istim nazivom *žabica*, također u obliku trokuta, nalazimo u istočnom dijelu Hrvatske u Habjanovcima u Slavoniji. U opisu gornjega oplećka saznajemo da je “ispod pazuha mali trokutasti komad platna, *krpica* (Bizovac), *žabica* (Habjanovci) koji služi da se šavovi ne raskinu” (Španiček 2010: 27).¹⁴

Valja naglasiti da je u oba slučaja, u Istri i u Slavoniji, dio umetnutoga platna s jednakim nazivom *žabica* upravo trokutasta oblika. Držim da se spomenuti etnološki element, trokutasti dio tkanine s karakterističnim “žabljim imenom”, može povezati s trokutima ugraviranim u mnoštvo prethistorijskih ženskih figurica na kojima ti trokuti također predstavljaju ženske genitalije. Moguće je to ilustrirati prvom stranicom hrvatskoga prijevoda knjige Georges Devereuxa *Bauba, mitska vulva* objavljena 1990. godine (*Baubo, la vulve mythique*, Paris, 1983.) (slika 12).

Slika 11: Žabica kao dvostruki trokut/ dvostruki klin umetnut u *rubinu*, Istra (Radauš Ribarić 1997: 134b2)

Slika 12: Ženski spolni organ kao dvostruki trokut, Lepenski vir, Srbija, 6000.–5000. prije Krista (Naslovnica Devereuxove knjige *Bauba, mitska vulva*, Zagreb, 1990. (*Baubo, la vulve mythique*, Paris, 1983.)

13 Pišući o modrnama na Barbanštini u Istri i Barbara Ban ističe modrnu *klinaricu*. “Klinarice su izrađene od takozvanog sukna na klinove koji su međusobno spojeni, a na sredini leđa našiven je umetak – *žabica*” (Ban 2019).

14 U Varošu kraj Slavanskoga Broda također se spominje *žabica* ispod pazuha (Lukić 1919: 83).

Baba – gljiva – žaba

Prvi dio naslova ovoga članka “Od žabe do Babe: (...)” najavljuje da će u njemu važno mjesto zauzeti ne samo žaba, nego i Baba, mitološki lik o kojemu će biti više riječi u nastavku, a kojom su se strašila djeca.

Tematikom plašenja djece kod slavenskih naroda uvelike se bavio srpski filolog, folklorist, etnolingvist i etnolog Ljubinko Radenković. Autor je pokazao da od sakupljenih više od 200 naziva mitoloških likova za plašenje djece kod svih Slavena, nazivi izvedeni iz osnove **ba-/*bo-/*bu-*, ili iz korijena **bab-*, **bob-*, **bub-* su zajednički (najšire su poznati *buka* i *bauk*). Osim toga pokazao je da se njihovo značenje svodi na ono što je “oblo”, “napuhano”, “kao mijeh” (pa su odatle izvedeni nazivi: pramen vune, gruda snijega, gljiva, mali tamni oblacić), ali i nazivi *buka* i *bauk* koji podsjećaju na majčinu utrobu, odnosno maternicu. U tom kontekstu strašenje djece baukom i sličnim bićima znači prijetnju da će biti vraćena na mjesto odakle su došla, tj. u maternicu, koja se pak povezuje s onostranim svijetom (Radenković 2000, 2021).

Slavna litavsko-američka arheologinja Marija Gimbutas, doduše ne i jezikoslovka, korijen *bau* i *bo* prepoznaje u nazivima za strašnu vješticu, *gljivu* i *žabu krastaču* u nekim europskim jezicima (1999: 29). U Litvi, nastavlja autorica, *baubas* i *bauba* označuju strašnu vesticu ili čudovište. Ističe da je te riječi, za koje vjeruje da odražavaju imena božice smrti i obnavljanja prije no što je postala demon, moguće dovesti u vezu s litavskom *babom*, starom ženom, i s *bobausis*, jestivom gljivom. Nadalje, Gimbutas dodaje da u Francuskoj riječi *bo*, *bot*, *botet* (u provincijama Haute-Saône i Loire) obilježuju žabu krastaču (Gimbutas 1999: 29, 218, bilj. 18). Valja ovdje uočiti intrigantan pojmovni trojlist *vještica – gljiva – žaba krastača* što ga predlaže autorica Gimbutas. No etnologu je još intrigantnije, kako ćemo pokazati u ovom odjeljku, da je taj pojmovni trojlist prisutan i usko povezan s folklorno-mitološkim trojlistom – s trima temama kojim sam se i sama bavila (usp. Vince Pallua 1995/1996, 2013, 2018, 2019).

Iz jednoga drugog izvora doznajemo da riječ *baba* u nekim bugarskim i poljskim dijalektima također označuje vesticu (Alinei 1988: 43). Na tom je tragu i njemačka imenica *Hexe* koja ujedno imenuje i žabu i vesticu. Slično, u talijanskim dijalektima žaba se označuje kao vjestica (*strega*) ili vila (*fata*) (Golden 2008: 1123). A i *baburača* koja također uključuje taj korijen, velika krastava žaba koja

živi na suhom u jamama (lat. *Bufo vulgaris*), učestali je naziv za žabu krastaču. Sva se tri elementa, dakle, isprepliću.

Promotrimo i folklorno-mitološke primjere kojima ćemo potkrijepiti ispreplitanje tih triju elemenata. Opće je poznat narativ o povezanosti žabe i vještice u folkloru, tj. o transformaciji vještice u žabu i obratno, žabe u vješticu.¹⁵ Kao jedan od mnogih primjera može se navesti onaj iz istočne Slovenije o široko raširenom vjerovanju da su upravo susjedi ti koji čaraju. Tamo je žaba krastača u pravilu shvaćena kao utjelovljenje vještice koja želi naštetiti susjedu (Mencej 2015: 123). Preobrazba se može dogoditi i u obratnom smjeru, iz žabe u vješticu:

“Ponekad žaba nije ništa drugo nego ženska osoba koja se u nju pretvorila ... Ali u našoj zemlji ima i vjerovanja da se vještica preobraća u žabu. U Lukovdolu kod Severina u žabi ‘krastači nazire narod vješticu ili coprnicu. ... Stupničani, kraj Zagreba, kažu da je krastava žaba coprnica (vještica). U Čučerju kraj Zagreba vjeruje se da se žaba coprnica može pretvoriti u coprnicu (vješticu).” (Đorđević 1958: 197)

Povezanost žabe i ostarjela aspekta božice – *Babe* ogleda se i u toponimiji. Radoslav Katičić toponime *Baba* i *Žaba* u okolini Neuma povezuje s kultom ženskoga božanstva Mokoši, a jednako na istom području i toponime *Makušina* i *Podžabljina* (Katičić 2017: 140). Kao tek jedan prilog o intrigantnom i još nedovoljno istraženom odnosu žabe i babe spomenut ću i zanimljivost da je žaba “u ugrofinskih naroda uz rijeku Volgu simbol zaštitnice ženskih kućanskih poslova, osobito tkalaštava” (Bračko 2012: 117). Tomu u prilog svakako ide i ruska predaja o žabi koja je postala od žene koja je prala rublje u petak pa ju je zbog toga proklela sv. Petka i pretvorila u žabu (Radenković 2012: 380). Upravo te kućanske dužnosti ima praslavenska božica Mokoš koju personificira Baba. Mokoš i Baba, kako je u znanosti već spoznato, opisna su imena najstarije božice u slavenskoj mitologiji koju označuju kao mokru i staru.¹⁶ “U slavenskoj

15 Osim pretvaranja žabe krastače u vješticu moguće je ovdje uočiti negativan, mračan aspekt žabe krastače koja se najčešće smatra suprotnošću žabe. Postoji također “stara priča o vještici koja ima žabu kao svog demonskog pratitelja koji je u usmenoj predaji postao ‘Žabac kralj’ (ili ‘Žabac princ’), prva priča u čuvenoj zbirci njemačkih bajki braće Grimm” (Sax 2001: 127). Također, “žabe su se u suđenju vješticama često spominjale kao članovi obitelji” (Sax 2001: 126). Zanimljiv je primjer pretvaranja ne samo vještice u žabu, i obratno, nego i vile u veliku žabu u kojoj žaba predočuje teriomorfnu prefiguraciju vile kojoj će primalja pomoći pri porodu i rođenju “male vilice” (Marjanić 1998: 46).

16 Usp. istovremenu prisutnost jednoga i drugoga pojma – mokar i star – u grafitu “Stara

baštini ulogu Velike Majke preuzela je također Baba, ponekad zvana i Zlata baba” (Kropej 2008: 188).

Osim isprepletenosti, preobrazbe triju elemenata jedan u drugi, postoji još jedna spona među njima. To je voda. Naime, svi su oni usko povezani s vodom, vlagom, mokrinom. No ne samo s vodom. Kako ćemo vidjeti, sva ta tri elementa predstavljaju isto – ženski spolni organ (plodnost, prokreaciju). I time su oni folklorno-mitološki isprepleteni. Usredotočimo se prvo na babu i gljivu.

Spomenuti korijen *ba(u)* potvrđen je i u nazivu *Baba*. Riječ je o monolitima kojima sam se bavila tijekom svoga terenskog istraživanja u jadranskom dijelu Hrvatske prije dvadesetak godina. Na hrvatskom riječ *baba* ponajprije označava staru ženu, a kao mitološki lik *baba* je bliska vještici, jednome od triju elementa. Dugotrajnim terenskim istraživanjem¹⁷ uvidjela sam da su *babe* uvijek smještene uz vodu, da su povezane s vodom u nekom njezinom obliku – kraj izvora, potoka, bunara itd. Kamene *babe*, kako sam doznala od kazivača, valjalo je darivati voćem, žitom, vinom, a moralo ih se poljubiti pri prvom susretu s njima, često u obliku prijetnje djeci da će morati poljubiti zadnjicu stare žene. Atributi morkar, sluzav, šmrkav, blatani bez sumnje također ističu prisutnost vode i vlažnosti – preduvjet plodnosti. Vodeno obilježje svih tih *baba* dodatno je potvrđeno mikro-hidronimima *Potočina* (potok) i *Pucunel* (tal. *pozso* = zdenac) na otoku Krku za koje sam saznala od svoga kazivača D. M. iz Punta.

Valjalo se zapitati što personificiraju te kamene babe, zašto ih se daruje te koji bi bio smisao legende o ljubljenju babe. Nakon jednogodišnjega terenskog istraživanja došla sam do dragocjena odgovora koji se preda mnogom otvorio u trenutku kad sam u Grobniku kraj Rijeke pronašla prvi figurativni prikaz *babe*.¹⁸ Riječ je o jedinstvenoj kamenoj *babi* koja svojim obličjem potvrđuje da i one “amorfne” babe na Krku, u Istri i na Velebitu doista personificiraju ženski lik. Grobnička je baba, naime, groteskni ženski lik isklesan u živoj stijeni na kojemu

---

baba Vukoša” na zidu crkvice Svete Marije u Gračišću iz 15. stoljeća, a smještene kraj lokve (Vince Pallua 2018: 112–113).

- 17 U doba dok se još nisam bavila mitologijom nisam bila svjesna da u obličju *babe* istražujem ženski praslavenski mitološki lik. Zbog toga je 1994. i 1995. moje terensko istraživanje na Krku, u Istri i u Primorju bilo dugotrajno, ponekad i mučno, ali je urodilo višestrukim plodovima, osobito otkrićem kamene babe u Grobniku s izraženim ženskim atributima koje je potvrdilo da su i one “amorfne” stijene, koje također treba poljubiti pri prvom susretu s njima, zapravo božice, a njihov naziv *babe* tek epitet stare praslavenske božice Mokoš.
- 18 Drugi figurativni prikaz *babe* (s početka 15. stoljeća) otkrila sam 2014. godine (usp. Vince Pallua 2018).

Slika 13: Grobnička Baba
(foto: J. Vince Pallua, 1996.)

Slika 13a: Grobnička Baba (Z. Novačić, 1996.)

ćemo odmah uočiti veliku glavu te naglašene ženske attribute, velike grudi i bokove (nažalost smanjene dječjom igrom gađanja *babe* kamenčićima), koji simboliziraju plodnost i obilje (slike 13 i 13a). Kao ostale amorfnе *babe* i ova je “šmrkava i blatna”, kako mi je njezina mokrina prezentirana u Grobniku¹⁹, što je vidljivo i na temelju tamnoga traga duž čitave kamene figure. Značajno je da je i uz ovu grobničku babu povezana ona ista legenda da *babu* treba poljubiti svatko tko prvi put dođe u grad ili, kako kaže moja kazivačica Blanka Valjan iz Grobnika, a čija je kuća smještena tik uz kamenu stijenu: “Ki prvi put dojde va Grobnik mora babu pojubit.”²⁰

Katja Hrobat Virloget nastavila je istraživati “mokar” aspekt *babe* s osobitim naglaskom na vodu u obliku atmosferilija u poveznici s *babinim* tjelesnim tekućinama, a u kontekstu plodnosti (Hrobat 2010: 207–209). Na temelju predaja iz bohinjskoga kraja Andrej Pleterski interpretira Babu kao simbol ženskoga međunožja, stoga i Majke Zemlje od koje živimo, postavljajući ju u

19 Usp. jednako svjedočanstvo desetak godina kasnije (Hrobat 2010: 197–198).

20 Dvije kazivačice, koje su udajom postale Grobničanke, a rodnom su iz obližnjih sela, sjećaju se svojih roditelja koji su ih kao djecu plašili ljubljenjem grobničke babe: “Budite dobri pa ćemo poč' jutra na samanj va grad (Grobnik), ali ćete morat babu bušnut, ali je s(v)a šmrkava i blatna” – svjedočanstvo s mog terenskog istraživanja 1994. godine.

mitski krajobraz. Time tumači zašto su u predajama babe vlažne i sluzave, zašto uriniraju i ispuštaju vjetrove, a u konačnici ukazuje i na mogućnost da je mitski krajobraz u osnovnim svojim crtama preživio od praslavenskoga vremena do danas (Pleterski 2009: 42–44).

Gljiva je, kao i baba, usko povezana s vodom od koje se većim dijelom sastoji.²¹ U ovoj cjelini riječ je o babi koja bere gljive u šumi – mokrom, vlažnom prostoru. U Međimurju nalazimo babu u svadbenoj obrednoj igri “Baba gljive brala”²² u kojoj se motiv babe i gljive isprepliću. Glavni lik te svadbene igre je muškarac preobučen u babu, staru ženu s groteskno naglašenim bokovima i grudima napunjenima slamom. Nosi drveni lopar s nacrtanom “babinom ranom”, ženskim spolnim organom lokalno nazvanim – *cuca* (slika 14).

Čitava ova scenska igra, nema sumnje, naglašava simboliku plodnosti i rodnosti, i inače dobro poznatu u svadbenim običajima. Osim njezina proklamiranoga afrodizijačkog svojstva, na prvi je pogled vidljivo da gljiva svojim oblikom podsjeća na spoj muškoga i ženskoga spolnog organa te da je simbol ne samo plodnosti nego ujedno i bračne veze, sreće i životne snage. U isti kontekst želje za plodnošću u braku u svadbenoj komediji “Baba gljive brala” (slike 14 i 14a)

Slike 14 i 14a: Tradicijska svadbeno ritualna igra “Baba gljive brala”, Goričan, Međimurje, 1975.
(Hranjec 2011: 243, 244)

21 Gljive, koje su 95% voda, brzo rastu – od nekoliko sati do 14 dana. Na tom je tragu izreka “rasteš kao gljiva poslije kiše”.

22 Ovako je nazvana obredna svadbeno igra (usp. Vince Pallua 2013: 231–252).

valja smjestiti i opscenost pokreta babina pratioca, djeda, te izrazito slobodan lascivni dijalog svatovskih sudionika i babe. Izravnu erotsku simboliku u službi plodnosti pokazuje i lopar s nacrtanom babinom “ranom” (o kojoj se govori u pjesmi “Baba gljive brala”), a dakako i kolači u obliku gljiva napravljenih od tijesta s obojenim klobukom ili pak klobukom od polovice kuhanoga bjelanjka jajeta koje je također simbol života, periodične obnove prirode i plodnosti.

U jednom drugom svadbenom kontekstu stapke i klobuci gljive, kao simboli muških i ženskih spolnih organa, pojavljuju se na slavonskim ponjavcima. Te krpane vunene prekrivke za krevet trebale su osigurati plodnost mladoga para u prvim godinama braka. Simbolični prizori na njima redaju se, moglo bi se reći, vremenskim slijedom kao kakve sličice u stripu (slika 15).

Slika 15: Gljive na ponjavcu, svadbenom slavonskom prekrivaču za krevet (Toldi 1999: 59)

Još jedan očit primjer gljive koja predstavlja ženski spolni organ prepoznat ćemo u stihovima iz Slavanskog Broda (Toldi 1999: 45).

Da znaš mili šta imam pod krili!?
Milo janje, lipo eklovanje.
Turi ruku, pa ćeš nać **pečurku**.

Baba i gljiva u svadbenoj igri “Baba gljive brala”, kao i trokuti žabice na narodnim nošnjama o kojima je već bilo riječi, utjelovljuju isto – ženski spolni organ

i stoga plodnost, najpoželjniji atribut novom bračnom paru, višestruko istican tijekom svadbenoga obrednog scenarija. Povežemo li simbolizam babe, gljive i žabe s predstavljenom svadbenom obrednom igrom, možemo ga usporediti s već spomenutom običajnom praksom iz Rusije u kojoj stare cure, da bi se udale, iz čučćega položaja trebaju udariti žabu svojom golom stražnjicom (Gura 2005: 283). Taj simbolizam možemo povezati i sa sličnom praksom potvrđenom kod Južnih Slavena u kojoj žene, da bi zatrudnjele, trebaju sjesti na mokrak monolit – babu.²³

Sva tri folklorno-mitološka elementa *baba – gljiva – žaba* objedinjuje element vlage, mokrine kao preduvjet plodnosti. Ukratko, uz njihovu etimološku povezanost osnovama *bau* i *bo* u nekim europskim jezicima, na koju je skrenula pozornost Marija Gimbutas, ujedno smo pokazali da je kod njih na djelu preobrazba jednoga u drugi, da su sva tri elementa mokra te da ih ujedini zajednički simbolizam ženskoga spolnog organa, plodnosti i obnove života.

Mitska žaba od prapovijesti prema suvremenosti

Postoje brojni prikazi žabe, primjerice na drvenoj keramici (slika 16) ili pak ženskih i žabljih hibrida žaba-božica (slika 17). Treba naime naglasiti da

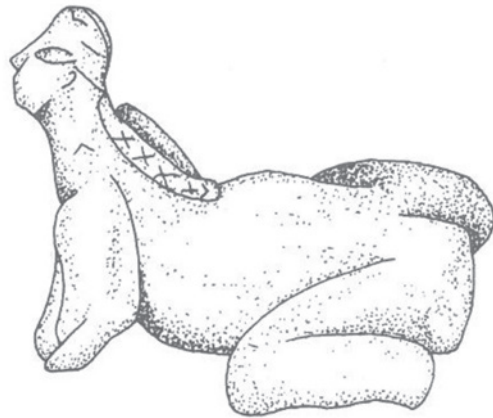
“neolitička umjetnost prikazuje mnoštvo ženskih i žabljih hibrida. Na mnogim neolitičkim lokalitetima isklesane su male božice u obliku žabe iz zelenog ili crnog kamena postavljane reljefno na ukrasne posude i zidove hramova.” (Gimbutas 1999: 27)

Egipćani su žabu smatrali simbolom rodosti i plodnosti – obilja i dolazećega života. Očito je da je takva predodžba nastala u povezanosti s rijekom Nil u kojoj se u određeno doba godine pojavljuju tisuće punoglavaca i žaba. Častili su ju kao žabu-božicu Heqet (Heqat, Heket), božicu poroda, stvaranja i nicanja žita. Bila je prikazana kao žaba ili žena sa žabljom glavom, pokazujući povezanost s vodom. Kao vodena božica bila je ujedno i božica plodnosti posebno povezana sa završnim stadijem poroda. Dokazano je da su amulete Heqet nosile žene

23 Postoji svjedočanstvo iz doline rijeke Soče u Sloveniji o stijeni zvanj *Babja rit* na koju su ljudi sjedali zbog njezinih lječidbenih svojstava. U njezinoj su blizini bila još dva manja okrugla kamena povezana s plodnošću (Hrobat 2010: 213, bilj. 189).

Slika 16: Žaba na minojskoj amfori iz 2. tisućljeća prije Krista, Phaistos, Kreta (Gimbutas 2001: 253)

Slika 17: Žaba/žena hibrid, simbol obnove života, žaba božica, Anatolija – Turska, Çatal Hüyük, 6. tisućljeće prije Krista (Gimbutas 2001: 253)

kako bi ih zaštitili tijekom poroda (Seawright 2012).²⁴ “Heqet je bila povezana s grčkom Baubo, vjerojatno dojljom, i sa sumerskom božicom medicine i liječenja *Bau*, također zvanom *Baba*” (Gimbutas 1999: 28). Premda se ne predstavlja u obliku žabe (ali čuči slično žabi!),²⁵ Baubo se povezuje s njegovom bolesnika i s liječenjem. U svojoj knjizi *Baubo, la vulve mythique* (1983) George Devereux predstavlja božicu koja pokazuje svoju vulvu,²⁶ ponekad zadižući suknju u prastarom obredu. Slično, Jasna Majda Peršolja (2000: 27) te Katja Hrobat (2010: 212) ističu da obje božice, *Baubo* i *Baba*, podižu suknje. Podizanje suknje, čime se najavljuje lijepo vrijeme, sadržano je u knjizi Katje Hrobat *Ko Baba dvigne krilo: Prostor in čas v folklori Krasa* (2010: 186, 212, 214): “Podizanje babine suknje na makrokozmičkoj razini jednako je podizanju ‘oblačne zavjese’ na nebu, što upućuje na predodžbu kozmičke figure” (Hrobat 2010: 214). Dodajmo tomu da su i “starije ukrajinske Huculke zabacivanjem suknje tjerale gradonosne

²⁴ <https://silverlotus.net/adopt-a-deity/heqet/>

²⁵ Usp. plesove *Žapci* i *Žabská* koji se izvode u čučecem položaju.

²⁶ Ime Baubo, žene koja je okončala Demetrino tugovanje, znači vulva. Većina filologa tu riječ povezuje s riječju *baubon*, što znači umjetni ud, dildo (Devereux 1990: 77).

oblake (Dolenčić 1952: 168, prema Bajuk 2018: 650).

I keltska božica Sheela na Gig, davateljica života i obnoviteljica koja također pokazuje vulvu, izravno je povezana uz žabu. Te se naime figure s okruglim očima i velikom izloženom vulvom pojavljuju na zapadnoeuropskim dvorcima i crkvama između 12. i 16. stoljeća. Isklesane su na kamenim zdanjima u Engleskoj, Francuskoj, Irskoj i Walesu sjedeći gole s otvorenim nogama nalik žabljima (!) i s rukama kojima dodiruju vulvu (slika 18). Jasno je da bestidna Sheela na Gig nije nitko drugi nego drevna žaba-božica, davateljica života i obnoviteljica, koja svoje korijene vuče iz neolitka, kako je ustvrdila Marija Gimbutas (1999: 29).

Slika 18: Sheela na Gig, srednjovjekovni prikaz na crkvi Sv. Marije i Sv. Davida, Kilpeck kraj Hereforda, Velika Britanija (Izvor: *Britannica*)

U ukrajinskim sjeveroistočnim Karpatima, osobito u galicijskoj Ćuculjščyni, sveprisutan je odraz ljudske duhovnosti u kamenu, sakraliziranim stijenama oblikovanima ljudskom rukom, hramovima u stijeni kao ritualnim centrima.

“U sakralnom krajobrazu s velikom koncentracijom gorskih kulturnih spomenika kao što su svetišta u stijenama i ritualno kamenje s petroglifima, posebno plijeni *Bubnyšče* – svetište Velike Majke. Glavna je funkcija toga svetišta bila obnavljanje, posvećivanje i održavanje ustaljena poretka stvari koje se očituje u modelu hrama kao preslike kozmosa, u njegovu kalendarsko-astronomskom karakteru, u sakralnoj topografiji i strukturi, u mitsko-obrednim, simbolično-likovnim znakovima i u kalendarsko-obrednim tradicijama. Smještena u Bubnyšču na najvišim sjeveroistočnim izbočenim stijenama, što naglašava njezinu vezu s nebom, Velika Božica sa svojim kozmogonijskim reproduktivnim funkcijama od paleolitika je središnji subjekt kozmogonije.”²⁷

27 Iz recenzije J. Vince Pallua knjige Mykole Kuğutjaka (2018).

U bubnyščanskom panteonu nas će zanimati božica-žaba koja također stoji okamenjena u stijeni.

“U mitološkim ritualima karpatskih hramova u stijeni upravo je lik žabe bio proširen. U bubnyščanskom kompleksu taj je lik prikazan na drugoj razini u obliku profilnog reljefnog dvometarskog prikaza žabe, okrenutog na sjeveroistok. Za razliku od malenih stiliziranih prikaza na posudu ili figuricama različitih arheoloških kultura, u karpatskim stjenovitim svetištima stvoreni su u potpunosti realistični veliki zoomorfni ili antropomorfni skulpturni, reljefni ili grafički prikazi Velike Majke.” (Kuğutjak 2018: 156)

Mykola Kuğutjak se poziva na mišljenje ukrajinskog arheologa i povjesničara Valentina Danylenka (1913. – 1982.) u kojemu se ističe da je “pred nama izniman arhaičan, uglavnom južnoeuropski lik Velike Majke Zemlje, stvoren po uzoru na prvotnu umjetnost u liku žene s elementima žabe, koji je tijekom svog razvoja prošao stadije Artemide, Demetre i djelomično Perzefone.²⁸ Očito je kako upravo u izgledu simbola Majke Zemlje, u umiranju i ponovnom rađanju biljnog svijeta, i živi taj prastari lik u narodnoj umjetnosti suvremenih Slavena i Balta” (Kuğutjak 2018: 156).²⁹

Ljubavna magija

U potpoglavljima Žabicu driti i Žabica – trokutasti dio narodne nošnje jasno smo uspjeli pokazati ženski seksualni simbolizam žabe. Na tom je tragu i korištenje žabe u ljubavnoj magiji.

“U ukrajinskoj Galiciji mladić u močvari lovi žabu, i to onu koja prva pusti glas pri sunčevom izlasku, probada ju iglom i koncem, a zatim tu iglu s koncem neprimjetno provlači kroz donji dio suknje one djevojke u koju se zaljubio. ...

28 Istražujući formalne i simbolične strukture ženskoga oglavlja u široj dubrovačkoj okolici (Konavle, Mljet itd.), Ivica Kipre je uočio motive žabe na tom oglavlju i usporedio ga s ruskim oglavljem iz provincije Arhangelsk nazvanim *soroka-kerčef*, i tu s motivom žabe ili arhetipske majke (Kipre 2012: 207, 224).

29 Premda bitno manja (veličine samo nekoliko centimetara), no ništa manje rječita od ukrajinske dvometarske božice-žabe, naša je istarska neolitička keramička figurica za koju se smatra da bi mogla predstavljati žabu pronađena prilikom arheoloških iskapanja u Pupićinoj peći koncem 20. stoljeća (Hulina 2012: 40, 43).

Korištenje žabe u ljubavnoj magiji poznato je i Ukrajincima u Zakarpatju.”
(Gura 2005: 283)

Motiv nastojanja mladića da žabom pomoću analogne, onda i kontaktne (ljubavne) magije osvoji voljenu djevojku, pojavljuje se i u priči “Tri dlake i zelena žaba” zabilježene na prostoru Ćićarije u Istri. I u toj priči mladić se daje u potragu za zelenom žabom kako bi našao lijeka za neuzvraćenu ljubav:

“Kad je zelenu žabu mladić napokon našao, stavio ju je u kutijicu, probušio ju oštrim drvцем te metnuo na velik mravinjak. Mravi su odmah gladnim čeljustima stali čepljučkati zelenu žabu. Nakon puna dva dana zaljubljeni mladić vratio se na mravinjak, provirio kroz kutijicu, a unutra našao očišćen žablji kostur. [...] U nedjelju ode na svetu misu. U gužvi na izlazu iz crkve sreće mu se pogled s ljubljenom. Kad ju je uspio kutijom sa žabljim kosturom dotaknuti dok se tiskahu oko škropionice s blagoslovljenom vodom, bio je siguran da će moć žabljega kostura djelovati. [...] Dakle, i ti čaraš – nasmije se, pa se oboje nasmiju. Više nisu krili ljubav.” (Vrkić 1991: 188–189)

Sličnu ljubavnu magiju prepoznat ćemo u folklornoj građi iz Jaroslavske gubernije u Rusiji u kojoj stare cure, da bi se udale, moraju pronaći žabu u močvari, č u č n u t i³⁰ i udariti ju golom stražnjicom (Gura 2005: 283). Motiv čučnja, sjetimo se, podsjeća na imitaciju kretanja žabe, na predočeno čučanje pri izvođenju plesa *Žâpci* i *Žabská*. Od ostalih magijskih upotreba žabe dodajmo da, prema Mirku Kus Nikolajevu (1928: 41), žaba u narodnoj medicini igra veliku ulogu kao vilinsko biće te da se njezine demonološke odlike najviše pokazuju upravo kod poroda. Kako bi se očuvale od upliva tih vilinskih bića žene upotrebljavaju amulete s likom žabe.

U kontekstu poroda i mitoloških bića posebno je za nas zanimljiv motiv “babičenja mitološkom, demonskom biću” koje se najčešće pokazuje u vidu žabe. Mitološko biće prikazuje se kao skotna žaba koja poziva babicu (primalju) da ju rodi. Ne shvaćajući da to nije prava žaba već nečista sila (vila, đavolica itd.), ruga joj se ili ju pak šutira nogom. Babičenje se uvijek odvija noću sa stereotipnim završetkom većine varijanata ovoga motiva: porod se uspješno završava, babica od mitološkog bića dobiva zasluženi poklon uz upozorenje da se ne smije okretati prije no što dođe kući. Dobivena nagrada za obavljeno babičenje otkriva pravo podrijetlo žabe-porodilje, a onostrani svijet kao mjesto odvijanja

30 Istaknula autorica.

poroda. Izneseni darovi s onostranog svijeta u takvom su obliku samo dok traje noć (Radenković 2012, 2020).

Predodžbe o žabi i nazivlje za žabu

Primjeri koji slijede odjek su drevnih predodžaba o žabi što se, u mnogim slučajevima, odražava i u raznolikom žabljem nazivlju od kojega ćemo neka spomenuti. Stoga ih se ovdje navodi objedinjeno. Drveni nadgrobni spomenici u obliku krastača iz druge polovice 20. stoljeća, koji se nalaze na groblju u litavskoj Nidi, povezani su s krastačom kao simbolom ponovnog rođenja, kao što je to i sama žaba, a na mjestu glave često je prikazan krug ili cvijet, najčešće ljiljan (Bračko 2012: 117, bilj. 7; Gimbutas 2001: 254); Osobito se poštuje kućna žaba, pogotovo ako se nalazi pod pragom, iz čega se može nazrijeti njezino manističko značenje po kojemu bi mogla predstavljati pretka (Kulišić, Petrović i Pantelić 1970: 120). U Bistrici kod Prijedora štiju kućnu žabu radi mlijeka, a štovanje je još veće ako se žaba udomila pod pragom... Ako se ubije, kravama će mlijeko uzmaknuti (Đorđević 1958: 200–201); Krastače su ponekad bile dobre zaštitnice doma, živjele su u kolibama i napajalo ih se mlijekom. Bile su povučene, mirne i dobre. Ljudi su vjerovali da su takve krastače utjelovljene duše pokojnika iz toga doma ili duhovi (Bračko 2012: 123). Žabe se smatraju divovima ili nekakvim ženskim svecima (Đorđević 1958: 200–201). Žaba je i medij za prognoziranje vremena i dozivanje kiše. Od starih vremena pa sve do naših dana žaba je smatrana najavljiivačicom lijepoga ili ružnoga vremena pa stoga nosi imena *kišača*, *kišnica*, *kišnjača*, *kišnjara*, *kišokrek*, *kišovica*, *vremenjača* (Đorđević 1958: 199). Sir James George Frazer, škotski antropolog i mitolog, navodi da se u okolici Plzeňa o Duhovima podigne kupasta koliba od zelena granja, bez vrata. Kralj žabi izriče smrtnu kaznu, a krvnik joj odrubi glavu i baci krvavo tijelo među gledatelje, što se čini za kišu. S istom nakanom – kako bi izazvali kišu – Indijanci oko Orinoka tuku žabe, a u Njemačkoj ih ubijaju (Frazer 2002: 73). Valja uočiti da i sami nazivi za žabu *kišnjara*, *kišovica*, *gatalinka*, *gatalinčica*, koje spominje Dragutin Hirc (1896: 23), otkrivaju njezinu ulogu pri prognoziranju vremena.

U Istočnih Slavena i Poljaka u obliku žabe može se pojaviti kućni duh. Ženski duhovi *boginke* i *čudožene*, koje zamjenjuju malu djecu, također mogu imati izgled žabe (Gura 2005: 285, 286). Božju žabicu (lat. *Hylla arborea*), u

nas najpoznatiju vrstu žabe, nazivaju raznim imenima poput: *boginja, kraljica, kraljevčica, kraljeva žabica, kraljeva žabička, zelenjara, kišnjara, kišovica, gatalinka, gatalinčica, katoličanka, reglica, krekevica, zelena žabica*, a i *vračara* jer njome vraćaju (Hirc 1896: 23–24).

U Južnih Slavena često je djeci zabranjeno nazivati žabu imenom žaba pa ju treba oslovljavati *baba*, eufemizmom za žabu, kako im prije vremena ne bi majka umrla (Đorđević 1958: 195).³¹ Takvo postupanje je općepoznato, primjerice i u Visočkom okrugu u Bosni “gdje se pred djecom nije smjelo govoriti ‘žaba’, već je ova riječ zamjenjivana riječju ‘baba’ (Radenković 2012: 382). Jednako tako, vagina se smatra simbolom žabe, a također i ulazom u drugi svijet. Zato je riječ žaba tabuizirana jer bi takav izraz mogao prouzročiti majčinu smrt.³² Poznato je naime da u mnogim tradicijskim kulturama postoji izbjegavanje izravnog oslovljavanja bogova i božica njihovim imenom, što bi onda moglo ukazivati na visok status pridavan žabi.

Zanimljiv je primjer upotrebe idioma “babe i žabe” u suvremenosti. U izjavi američkim medijima koristi ga jedan srpski političar kad naglašava da ne treba miješati “babe i žabe”. U simultanom prijevodu na engleski jezik taj je idiom, na čuđenje novinara i auditorija, preveden kao “grandmothers and frogs”. Osvrćući se na to u svom internetskom članku naslovljenom “Babe i žabe – izgubljene u prijevodu” (InfoPrevodi: Babe i žabe – izgubljene u prevodu) neimenovani autor ukazuje na pogrešku u doslovnom prijevodu na engleski, pledirajući za upotrebu uobičajenijeg izraza u engleskom jeziku – miješanja “jabuka i naranača” (“apples and oranges”).³³

31 Moguće je primijetiti da je i ovdje prisutna pojava da društveni strahovi, okultne i onostrane pojave, kao i brojni društveni stereotipi i predrasude nerijetko dolaze u bestijalnom, životinjskom obliku. Vidljivo je da čovjek koristi životinju kao kulturnog označitelja ili pak kao lingvističku etiketu koji reflektiraju naš društveni, ljudski svijet (usp. Felic 2019: 5).

32 Zahvaljujem Mirjam Mencej na ovom iskazu.

33 Iz članka je uočljivo da ni političari, ni novinari američkih medija nisu znali, a nisu ni mogli znati da postoji povezanost između baba i žaba, o čemu se mnogo raspravljalo u našem članku. Ni autor internetskog članka nije upućen u njihovu simboličnu i mitološku povezanost kad smatra da su “babe i žabe” dvije potpuno različite stvari te da je njihovo uspoređivanje umjetno i nategnuto. Ima međutim pravo kad kaže da je taj idiom izrazito kolokvijalan. Naime, kao kolokvijalan on jest narodski i kao takav ostao je uvriježen u narodu na temelju ranijih, ali danas izgubljenih poveznica između babe i žabe. Stoga ta dva pojma nije neumjesno uspoređivati jer su oni, kako smo u članku vidjeli, u bliskom simboličnom i jezičnom suodnosu. Stoga, babe i žabe iz naslova u internetskom članku

Žaba kao zaštitnica vrela

Spolne oznake, ljubavna magija i “mokri” atributi, vidjeli smo, usko su povezani uz simbolizam plodnosti, rodnosti i obnove života. Još jednu važnu “mokru” ulogu ima žaba kao zaštitnica vrela, izvora vode. Tu njezinu ulogu lijepo ilustrira čakovečka legenda iz 17. stoljeća³⁴ u kojoj je riječ o hrvatskim plemićima i banovima Šubićima i Zrinskima koji su vlastite feude, ali i ostatak Europe, junački obranili od otomanskih invazija. U njoj se govori o utemeljenju međimurskoga feuda Zrinskih koji im je darovao kralj za ratne zasluge. Taj je posjed, kako kaže legenda, zaživio zahvaljujući sirotici kojoj je pošlo za rukom osloboditi vodu ubijanjem gorostasne žabe, čuvarice izvora pitke vode, s rubinom usađenim u čelo – motivom povezanim i uz zmiju. Na mjestu ubijene žabe voda je naglo šiknula i time omogućila gradnju dvorca i života u njemu.

“Veliki ugledni hrvatski ban Nikola Zrinski Sigetski odlučio se sa svojom obitelji trajno nastaniti u Čakovcu. Dvije kule okružene vodom bile su pretijesne da bi mogle primiti brojnu bansku obitelj i njihovu pratnju. Odlučio je izgraditi veliku renesansnu palaču koja bi predstavljala ugled, sjaj, bogatstvo i status obitelji Zrinski. Pozvao je poznate talijanske arhitekta i graditelje te naručio projekte za budući dvorac koji mora biti prostran i udoban ne samo zbog mnogobrojne obitelji, već i zbog čestih gostiju koji su vrlo rado navraćali ovoj uglednoj aristokraciji.

Prije početka izgradnje palače potrebno je prvo iskopati bunar. Svi su znali da se bez vode ne može ništa raditi. Grof je želio bunar u unutarnjem dvorištu palače i tako je zapovjedio majstorima. Oni su pripremili sav potreban alat i prionuli poslu. Kopali su na jednome mjestu, na drugome, trećemu, ali svugdje su nailazili na prljavu, mutnu, kalnu vodu. Taj bezuspješan posao trajao je danima! Obeshrabreni, počeli su razmišljati o tome da se obrate grofu i obavijeste ga o tom nepredviđenom problemu. Spriječila ih je u tome jedna stara žena, kuharica, koja je jednoga jutra stala pred njih i podbočivši se rukama ljutito objasnila da su prave neznalice jer kopati bunar treba na mjestu gdje raste bazga i tamo će zasigurno naići na čistu i pitku vodu.

---

jesu izgubljene u prijevodu jer se u današnje vrijeme njihova povezanost u tradiciji izgubila. One su iz kulturnog naslijeđa ispale i sačuvale se tek kao jezični ostatak – jezični idiom. Budući da “miješanje baba i žaba” pripada rjeđe korištenim frazama, postala je izazov za profesionalne prevoditelje.

34 Zahvaljujem Lidiji Bajuk za informaciju o toj zanimljivoj međimurskoj legendi.

Majstori su, nemajući više što izgubiti, zatomili sram i poslušali savjet. Kopajući ispod jedne bazge naišli su na ogroman kamen koji nikako nisu mogli pomaknuti. Otišli su po konja koji je svojom snagom jedva iščupao kamen iz zemlje. Ali tek tada je nastalo pravo iznenađenje! Na mjestu ispod kamena, mjestu budućeg bunara, sjedila je dotada neviđeno ogromna, zelena žaba s izbuljenim očima, a na čelu joj je zasjao veliki, dragi kamen, rubin. Bila je to čarobna žaba koja je čuvala vodu! Mogla ju je ubiti samo djevica. Čakovcem se brzo proširio glas o velikoj nagradi koju će primiti djeva koja uspije savladati moći čarobne žabe. Dovedi su jednu djevojku iz podgrađa obučenu u bijelu haljinu s cvjetnim vijencem na glavi. Postojao je cijeli ritual za izvršenje toga čina. Nitko drugi nije smio biti u blizini. Djevojka je s bodežom u ruci polako koračala prema žabi ne skrenuvši pogled s nje. Kad se dovoljno približila, zastala je, spremno zamahnula sigurnom rukom i zabila žabi bodež u srce. U tom trenutku je iz zemlje šiknula čista, bistra voda, a njezin osvježavajući okus dražio je nepca svih prisutnih. Djevojka je bila bogato nagrađena.” (Kalšan 2011: 33–34)

Ova nas priča podsjeća na brojne kršćanske narative o ritualnom ubojstvu mitske životinje (zmije ili zmaja), što je preduvjet za oslobađanje voda,³⁵ ali i na kršćanske legende o iscjeljujućim izvorima zazidanim oltarom nad kojima su podignute crkve posvećene Bogorodici. Ubijanjem divovske žabe³⁶ folklorna djevica omogućila je dotok čiste pitke vode donoseći mogućnost života na feudu Zrinskih.

35 O njemačkoj mitskoj *Frau Holle*, pretkršćanskoj božici koja se održala u vjerovanju i sjećanju puka sve do 19. stoljeća, Marija Gimbutas misli da je “prvotno bila drevna germanska vrhovna božica koja je prethodila većini u germanskom panteonu, uključujući božanstva kao što su Odin, Thor, Freya i Loki, a nastavljaajući predindoeuropske tradicije neolitičke Europe.” Prema autorici “povezanost žabe sa stvaranjem životnih sila sačuvana je u djelovanju germanske božice žabe, Holla/Holle, koja nastanjuje izvore, jezera, močvare i spilje. Holla u obličju žabe vraća u zemlju crvenu žabu, simbol života, koja kad sazrije pada u izvor” (Gimbutas 2001: 255).

36 Na drugom kraju slavenskoga svijeta (Częstochowa, Poljska) poveznica ženskoga lika, vode i gigantske žabe vidljiva je i u svjedočanstvu: “U vidu velike žabe može se prikazati žena vodenog duha” (Gura 2005: 286).

Žaba i Djevica Marija

Čakovečka folklorna djevica, koja je oslobodila za život potrebnu pitku vodu, stoji na istom mjestu gdje i kršćanska Djevica Marija – uz iscjeljujuće izvore. Sjetimo se brojnih Gospinih vodica, čudesnih izvora uz koje su sagrađene kapelice, kasnije i crkve. Kao jedan u nizu takvih primjera spomenimo malo srijemsko mjesto Ilaču koje je, prema predaji, prije stoljeća i pol Djevica Marija svojim čudesnim pohodom pretvorila u hodočasničko mjesto – hrvatski Lourdes. Marijansko svetište Gospe “na vodici”, čije štovanje je odobrio biskup Josip Juraj Strossmayer, postalo je tako mjesto čudesnih ozdravljenja (Karlić i Filić 2015).³⁷ Kao dodatni primjer vrijedno je podsjetiti i na zanimljiva svjedočanstva o sličnoj pučkoj pobožnosti prisutnoj među Hrvatima u mađarskoj Baranji i njihovu odlasku na bunariće, svete vodice radi ozdravljenja, od kojih su neke i mjesta Gospina ukazanja. I tu je zabilježeno podizanje kapelica i crkava uz bunariće: uz kemedsku vodicu i kip Majke Božje, a uz judsku i bajsku vodicu velike crkve (Čapo 1991: 30, 31, 44).

Ne treba posebno isticati da praslavensku božicu Mokoš, s pravoslavnom sv. Petkom, sljednicom Mokoši, povezuje voda, vlaga, mokrina, da je njihovo mjesto uz vodu te da su se zato ikone sv. Petke postavljale upravo uz zdence. Lijepo to ilustriraju i priložene fotografije ikone sv. Petke na oltariću izgrađenom iznad izvora vode simptomatičnog naziva *Matka* (slike 19 i 19a). Na makedonskom naime *matka* znači maternica s kojom smo se obilno susretali u ovom članku. Kako je poznato, ne samo drugi slavenski bogovi, već je i božica *Mokoš* nakon pokrštenja dobila svoju *interpretatio christiana* – zamijenila ju je sv. Petka.

Svakako i Mati Zemlja, ruska Mati vlažna zemlja (Мать сыра земля) povezuje se uz vodu i vlagu, pa i na temelju sama njezina imena, kao što je slučaj i s mokrom Mok(r)oš.

Osim poveznice izvor, vodica i bunar(ić), između žabe i Blažene Djevice Marije valja osvijestiti još jednu, a to je kršćanska reinterpretacija starih vjerskih predodžaba mitske žabe kao zaštitnice neplodnih žena, majki i novorođenčadi čime ta životinja ulazi u bliski suodnos s Djevicom Marijom, također zaštitnicom neplodnih žena. Spomenuto je već da su se u Mariji Bistrici donedavno prodavali votivi u obliku žabe koje su neplodne žene prinisile Djevici Mariji.

³⁷ <https://zupailaca.com/svetiste-gospe-ilacke/>

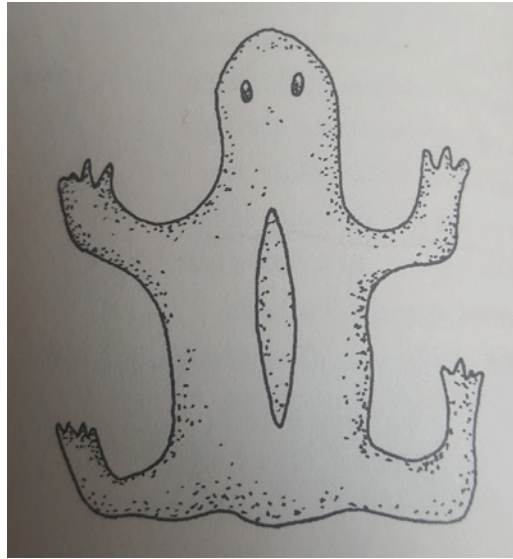
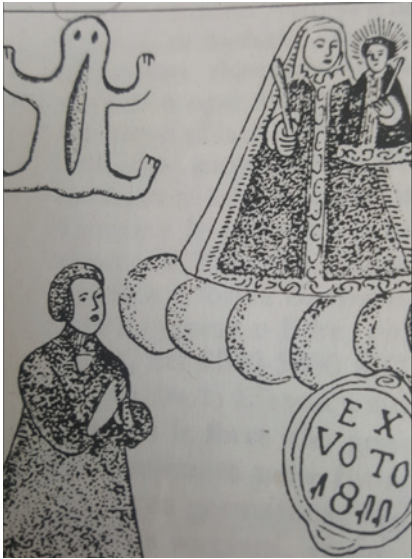
Slike 19 i 19a: Ikona Svete Petke na oltariću izgrađenom iznad izvora vode, Kanjon Matka, Makedonija (foto: J. Vince Pallua, 28. srpnja 2007.)³⁸

Slično su, sve do 20. stoljeća, činile i žene koje su patile od problema s maternicom (Gimbutas 2001: 255). Sjetimo se i poznate bajke *Trnoružica* braće Grimm u kojoj žaba najavljuje kraljici, dok se kupala, da će joj se ispuniti žarka želja da rodi dijete i da će za godinu dana postati majka. Na temelju nekoliko folklornih predaja Lj. Radenković ukazuje na poveznicu između Bogorodice i žabe kod Srba, Makedonaca i Bugara (Radenković 2012: 380). Mnoštvo je takvih poveznica između žabe i Djevice Marije – primjerice vjerovanje da žabe koje su se inače smatrale otrovnima, u razdoblju od Velike do Male Gospe (od 15. kolovoza do 8. rujna) nisu otrovne pa su spaljivane i upotrebljavane kao prašak protiv različitih bolesti (Hiller 1989). Kršćanskom blagotvornošću djelovanja Djevice Marije prekriva se “ružnoća” i otrovnost žaba upravo u razdoblju najvećih marijanskih blagdana.

Na ispreplitanje poganskoga i kršćanskoga učenja o Blaženoj Djevici Mariji na temelju vjerovanja o jednom praslavenskom visokom ženskom božanstvu već je upozorio Vitomir Belaj (Belaj 1993). O susretu pak drugih dviju predodžaba – žabe i Blažene Djevice Marije – najplastičnije svjedoči zanimljiva zavjetna

38 I ovim snimkama potvrđena je na početku članka ustanovljena Tomina i moja ljubav prema planinama i planinarenju koje je nerijetko bilo povezano s terenskim etnološkim istraživanjem. Kanjon *Matku*, spomenik prirode u kojemu sam uočila taj oltarić, posjetili smo tijekom planinarenja po Šar planini, Pelisteru i Galičici u Makedoniji ljeti 2007. godine.

Slika 20 i 20a: Ex-voto: žaba s vulvom na leđima pokraj Djevice Marije, Bavarska, Njemačka, 1811. god. i detalj s te pločice (Gimbutas 2001: 254)

pločica iz Bavarke s početka 19. stoljeća na kojemu vidimo žabu (s ljudskom vulvom na leđima) prikazanu tik uz Djevicu Mariju (slika 20 i 20a).³⁹

Drugi ex-voto iz Bavarke s kraja 19. stoljeća srebrni je votiv žabe s ljudskim licem i križem (umjesto vulve!) na leđima koji predstavlja ženu-žabu (slika 13 i 21).

Jedna od zemaljskih pojava Velike Majke, velike obnoviteljice, bio je lik žabe. U tom kontekstu značenjem su posebno vrijedna gornja dva votiva – zavjetna pločica iz 1811. godine i srebrni votiv žene-žabe (slike 20 i 21) koji izravno ukazuju na

Slika 21: Srebrni ex-voto: žena-žaba, žaba s ljudskim licem i s križem na leđima, kraj 19. stoljeća, Samostan Andeches, Bavarska, Njemačka (Gimbutas 2001: 254)

39 Za prikaz žabe s vulvom na leđima usp. i slike 6 i 7 u odjeljku “Žablji votivi”.

dugovječnost simbolizma žabe u višeslojnom susretu pretkršćanskoga i kršćanskoga pogleda na svijet.

Križ na srebrnom votivu žene-žabe, velike obnoviteljice, Velike Majke donosi važnu poruku. U kršćanstvu je naime žaba simbol odvratnosti grijeha, zla, razbludnosti, posezanja za svjetovnim užiticima, zavisti i pohlepe (Cooper 1978: 72). Zato je i trebalo označiti žabu križem kako bi se osnovnim kršćanskim simbolom poništila takva njezina nedolična simbolika. Međutim, zavjetna pločica iz 1811. godine indikativnija je jer ne samo da otkriva susret kršćanskoga i pretkršćanskoga, nego se supostavljanjem žabe i Djevice Marije ističe njihova bliska zavjetna simbolika.

Zaključak

U ovom smo se radu susreli s predodžbama o žabi od prapovijesti do suvremenosti, s legendama, narativima, njezinim folklorističkim, mitološkim, etnološkim, arheološkim i jezičnim aspektima. Nemalen broj svjedočanstava tu je po prvi put identificiran. Valjalo ih je pronaći, a onda i uočiti otvoren ili skrovit simbolizam koji se u njima pojavljuje. Brojni primjeri pokazali su da je žaba mahom u funkciji ženskoga simbolizma, da uz mokre atribute i uz prikaze vulve na leđima žabe predstavlja plodnost, rodnost, obilje i regeneraciju te da i sama žaba simbolizira ženski prokreativni organ, kao i u raspravu uključene *baba* i gljiva.

Pratili smo žabu kao jednu od zemaljskih pojavnosti Velike Majke što odražavaju ne samo votivi u obliku maternice, žabe, žene-žabe, okamenjena božica-žaba u karpatskom bubnyščanskom panteonu, vjerovanja, legende i drugi narativi, već i nemali broj tajanstvenih naziva za žabu bremenitima mitskim, uzvišenim, pa i božanskim oznakama – osobito hrvatski i poljski nazivi *boginja* i *boginka*. Obaveza oslovljavanja žabe imenom *baba* upućuje na *Babu*, degradirani oblik visoke praslavenske božice Mokoši koji je u pučkoj imaginaciji također sveden na demonsko biće. Vidjeli smo međutim da su “babe i žabe” u suvremenom idiomu – uputi “ne treba miješati babe i žabe” – “izgubljene u prijevodu” jer se takva njihova simbolična, pa i mitološka povezanost u suvremenosti izgubila u tradiciji i kulturnom naslijeđu i opstala tek kao jezični ostatak.

Brojnim potvrdama pokazana je dugovječnost simbolizma žabe, pa i u odnosu na Djevicu Mariju u višeslojnom susretu pretkršćanskoga i kršćanskoga

svijeta. Zavjetna pločica iz Bavarske s početka 19. stoljeća ne samo da otkriva takav susret, nego na njoj vidimo žabu (s ljudskom vulvom na leđima) prikazanu tik uz Djevicu Mariju čime je istaknuta njihova bliska zavjetna simbolika. Na tom se votivu, kao i na srebrnom votivu žene-žabe s križem na leđima, iščitava stoljetan, pa i tisućljetan tijek: Velika Majka → žaba-božica → žena-žaba → Blažena Djevicu Marija. U razmatranoj dijakronijskoj i sinkronijskoj simbolici žabe vidjeli smo da je žaba kao kulturni označitelj prepoznata kao dio našega stoljetnoga kulturnog imaginarija u kojem joj se pripisivao nadnaravni položaj i moć. Važnost žabe uzdiže se do statusa u kojem dobiva visok položaj pa joj se ljudi zbog toga i obraćaju s (strahom)poštovanjem različitim vidovima društvenih i obredno-običajnih praksi i ponašanja. Zadubljeno osluškivanje bogatoga simboličkog jezika žabe pokazalo je da se kulturnom animalistikom, istraživanjem životinja u interdisciplinarnom kontekstu, može doprijeti do značenja čiji prijenosnici postaju životinje, do spoznaja o vremenima o kojima nemamo pisanih svjedočanstava, ali i do razumijevanja otvorenog ili skrovitog simbolizma žabe i različitih oblika društvenih i obredno-običajnih praksi i ponašanja ne samo u prošlosti, nego i u suvremenosti.

Literatura:

- ALINEI, Mario. 1988. "Slavic *Baba* and Other 'Old Women' in European Dialects: A Semantic Comparison". U *Wokół języka: rozprawy i studia poświęcone pamięci profesora Mieczysława Szymczaka*. Basaj Mieczysław i Szymczak Mieczysław, ur. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 41–51.
- BAJUK, Lidija. 2018. "Od cvijeta do koplja". U *300. obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)*. Josip Dukić i Josip Grbavac, ur. Sinj: FS Gospe Sinjske, VAD Sinj, Grad Sinj i općine Cetinske krajine, 617–670.
- BAN, Barbara. 2019. "O nošnjama". *Barban.hr*. Dostupno na: <http://barban.hr/kud-barban/o-nosnjama>
- BELAJ, Vitomir. 1989. "Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama". *Studia ethnologica Croatica* 1: 9–13.
- BELAJ, Vitomir. 1993. "Jedna druga Marija. Elementi sinkretizma u pučkim vjerovanjima o Mariji, majci Isusovoj". *Bogoslovska smotra* 63/1–2: 150–167.
- BEST, Steven. 2009. "The Rise of Critical Animal Studies: Putting Theory into Action and Animal Liberation into Higher Education". *Journal for Critical Animal Studies* 7/1: 9–52.

- BRAČKO, Mirjana. 2012. "Krastače žabe u litavskoj književnoj etnotradiciji". U *Književna životinja: Kulturni bestijarij II. dio*. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, ur. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za enologiju i folkloristiku, 115–137.
- CAMPBELL, Joseph. 2001. [1989]. "Predgovor". U Marija Gimbutas. *The Language of the Goddess: Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*. New York: Thames & Hudson, xiii.
- CHEVALIER, Jean i Alain Gheerbrant. 1989. *Rječnik simbola: mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- COOPER, Jean C. 1978. *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*. London: Thames and Hudson Ltd.
- ČAPO, Jasna. 1991. "Sveti likovi, svete vodice i zavjeti. O hodočašćima hrvatskog življa u mađarskoj Baranji". *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 21/14: 17–50.
- DEVEREUX, Georges. 1990. *Bauba – mitska vulva*. Zagreb: August Cesarec.
- DOLENČIĆ, Andrija. 1952. "Pretkršćanski ostaci i kršćanski elementi u međimurskim narodnim običajima i vjerovanjima u okviru hrvatskog i inog folklora na kugli zemaljskoj". Rukopis br. NZ 120a., OE HAZU, Zagreb, 168.
- ĐORĐEVIĆ, Tihomir R. 1958. *Priroda u verovanju i predanju našega naroda*. Sv. 2. Beograd: Naučno delo.
- FELIĆ, Mia. 2019. *Životinjsko pitanje i kritička animalistika: preispitivanje uloge ne-ljudi u društvenim znanostima*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultete Sveučilišta u Zagrebu.
- FRAZER, James George. 2002. *Zlatna grana: Podrijetlo religijskih obreda i običaja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- GIMBUTAS, Marija. 1999. *The Living Goddesses*. Berkeley: University of California Press.
- GIMBUTAS, Marija. 2001. [1989]. *The Language of the Goddess: Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*. New York: Thames & Hudson.
- GOLDEN, Richard M., ur. 2008. "Toads". U *Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition*. Sv. IV. Santa Barbara, Denver, Oxford, UK: ABC-CLIO, 1123–1125
- GRDINIĆ, Vladimir, DUGAC Željko i BIŠKUPIĆ BAŠIĆ, Iris. 2007. *Od vrta do neba: ljekovito bilje i zavjetni darovi za zdravlje*. Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja i Muzej seljačkih buna.
- GURA, Aleksandar V. 2005. *Simbolika životinja u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Beograd: Globosino.

- HILLER, Helmut. 1989. *Sve o praznovjerju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- HIRC, Dragutin. 1896. "Što priča naš narod o nekim životinjama". U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 1. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1–26.
- HRANJEC, Stjepan. 2011. *Međimurski narodni običaji*. Čakovec: Matica hrvatska – Ogranak Čakovec i "Zrinski" Zajednica hrvatskih kulturno-umjetničkih udruga Međimurske županije.
- HROBAT, Katja. 2010. *Ko Baba dvigne krilo: prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- HROVATIN, Mirela. 2015. *Kulturnoantropološki pristup zavjetu u izvaninstitucijskoj osobnoj pobožnosti*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- HULINA, Mateja. 2012. "Neolitička keramička figurica iz Pupićine peći". *Tabula* 10: 39–49. InfoPrevodi: Babe i žabe – izgubljene u prevodu. <https://www.infoprevodi.com/babe-i-zabe-izgubljene-u-prevodu/>
- KALŠAN, Vesna. 2011. Čakovečke legende. Čakovec: Vlastita naklada.
- KARLIĆ, Ivan i FILIĆ, Tomislav. 2015. *Gospa ilačka. Marijansko svetište na Vodići. Ilača: Župa sv. Jakova apostola. Dostupno na: <https://zupailaca.com/svetiste-gospe-ilacke/>*
- KATIČIĆ, Radoslav. 2008. *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb – Mošćenička draga: Ibis grafika, Katedra čakavskoga sabora Mošćenička draga i Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2017. *Naša stara vjera. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika i Matica hrvatska.
- KIPRE, Ivica. 2012. "Formalna i simbolična struktura konavoskoga ženskog oglavlja". U *Zbornik Dubrovačkih muzeja II*. Tonko Marunčić, Vedrana Gjukić Bender, Pavica Vilać i Liljana Kovačić, ur. Dubrovnik: Dubrovački muzeji, 203–227.
- KROPEJ, Monika. 2008. "Slovene Midwinter Deities and Personifications of Days in the Yearly, Work, and Life Cycles". U *Space and Time in Europe: East and West, Past and Present*, Zupanićeva knjižnica, broj 25. Ljubljana: Oddelek za etnologiju in kulturno antropologiju, Filozofska fakulteta, 181–197.
- KUŽUTJAK, Mykola. 2018. *Kamena svetišta ukrajinskih Karata*. Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer, ur. (Knjižnica Ucraina Croatica, knj. 16). Zagreb: Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Udruga "Hrvatsko-ukrajinska suradnja", 143–155.

- KULIŠIĆ, Špiro, Petar Ž. PETROVIĆ i Nikola PANTELIĆ. 1970. *Srpski mitološki rečnik*. Beograd: Nolit.
- KUS NIKOLAJEV, Mirko. 1928. "Votivi nerotkinja". *Etnolog* 2: 36–45.
- LASKOW, Sarah. 2017. "The Tale of the Toad and The Bearded Female Saint". *Atlas Obscura*, 10 May. Dostupno na: <https://www.atlasobscura.com/articles/toad-votives-religion-medieval-saints>.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. 1979. Ur. Anđelko Badurina, Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb.
- LOVRENČEVIĆ, Zvonimir. 1967. "Bilje kojim se gata i vrača u okolici Bjelovara". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 43: 135–159.
- LUKIĆ, Luka. 1919. "Varoš". *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 24: 32–238.
- LYLE, Emily. 2012. *Ten Gods. A New Approach to Defining the Mythological Structures of the Indo-Europeans*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- MARJANIĆ, Suzana. 1998. "Telurni simbolizam konavoskih vila: Zapisi vilinskih pripovijedaka Katine Casilari u Bogišićevoj cavtatskoj rukopisnoj zbirci usmenih pripovijedaka". *Dubrovnik – Časopis za književnost i znanost*, Nova serija IX/1: 44–65.
- MENCEJ, Mirjam. 2015. "Origins of Witchcraft Accusations". *Studia Mythologica Slavica* 18: 111–130.
- PERŠOLJA, Jasna Majda. 2000. *Rodiške pravce in zgodbe*. Ljubljana: Mladika.
- PLETERSKI, Andrej. 2009. "Nekateri topografski vidiki obrednih mest". *Studia ethnologica Croatica* 21: 27–46.
- RADAUŠ RIBARIĆ, Jelka. 1973. *Vezak vezla. Motivi narodnih vezova – Hrvatska*. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- RADAUŠ RIBARIĆ, Jelka. 1997. *Ženska narodna nošnja u Istri*. Zagreb – Pazin: Institut za etnologiju i folkloristiku, Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila", Pazin i Istarsko književno društvo "Josip Turčinović" d.o.o., Pazin.
- RADENKOVIĆ, Ljubinko. 2000. Strašila za decu — neke slovenske paralele. Zhizneniyat cikl. Dokladi ot blgaro—srbska nauchna konferenciya. Sofiya: Etnografski institut s muzej, 146–155.
- RADENKOVIĆ, Ljubinko. 2012. Mitološki elementi u slovenskim narodnim predstavama o žabi. *Zajedničko u slovenskom folkloru, Zbornik radova*, Institut SANU, Posebna izdanja 117, Beograd, 379–397.

- RADENKOVIĆ, Ljubinko. 2020. Об одном общеславянском фольклорном мотиве: повитуха принимает роды у чертей. *Diachronie – Ethnos – Tradition: Studien zur slawischen Sprachgeschichte. Festgabe für Anna Kretschmer*. Herausgegeben von Jasmina Grković-Major, Natalia B. Korina, Stefan Michael Newerkla, Fedor B. Poljakov, Svetlana M. Tolstaja, Brno, 47–55.
- RADENKOVIĆ, Ljubinko. 2021. Мифологические персонажи для устрашения детей у славян (Slavic Mythological Characters for Frightening Children). *Zbornik Matice srpske za slavistiku 100*, Novi Sad, 135–155.
- RIBARIĆ, Josip. 2002. *O istarskim dijalektima: Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkog govora*. Pazin: Istarsko kulturno društvo “Josip Turčinović”.
- SAX, Boria. 2001. *The Mythical Zoo: An Encyclopedia of Animals in World Myth, Legend, and Literature*. Santa Barbara – Denver – Oxford: ABC-CLIO.
- SEAWRIGHT, Caroline. 2012. [2001.]. “Heqet, Frog Headed Goddess of Childbirth”. Dostupno na: <https://silverlotus.net/adopt-a-deity/heqet/>
- SELER, Eduard. 1910. “Die Tierbilder der Mexikanischen und der Maya-Handschriften: Reptilien und Lurche”. *Zeitschrift Für Ethnologie* 42/1: 31–97.
- ŠPANIČEK, Žarko. 2010. *Bizovačka narodna nošnja*. Bizovac: Ogranak Matice hrvatske Bizovac i KUD “Bizovac”.
- TOLDI, Zvonimir. 1999. *Dvoje leglo troje osvanilo – magijski simboli plodnosti, sreće i zaštite od uroka*. Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja.
- TYLLNER, Lubomír, Stanislav BROUČEK, Richard JEŘÁBEK, Dušan HOLÝ, Václav HUBINGER, Lydia Petráňová, Jiří Traxler, Miroslav Válka i Josef Vařeka, ur. 2007. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Sv. 3: O – Ž*, str. 7. Prag: Mladá Fronta.
- VINCE PALLUA, Jelka. 1995./1996. “History and Legend in Stone: to Kiss the *Baba*”. *Studia ethnologica Croatica* 7–8/1: 281–290.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2013. “*Baba* gljive brala’: međimurska svadbena dramska igra kao izvor i put do svetosti praslavenskoga svadbenog obreda. *Studia ethnologica Croatica* 25/1: 231–252.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2018. “A Newly Discovered Figurative Representation of the Mythical *Baba* – ‘Old *Baba* Vukoša’ in St. Mary’s Church of Gračišće in Istria”. U *Sacralization of Landscape and Sacred Places: Proceedings of the 3rd International Scientific Conference of Medieval Archeology of the Institute of Archeology, Zagreb, 2nd and 3rd June 2016*. *Zbornik Instituta za arheologiju*, Vol. 10. Juraj Belaj, Marijana

- Belaj, Siniša Krznar, Tajana Sekelj Ivančin i Tatjana Tkalčec, ur. Zagreb: Institut za arheologiju, 105–115.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2019. "What can the mythical frog tell us? The symbolism and role of the frog in history and modernity". *Folklore – Electronic Journal of Folklore* 77: 63–91. Dostupno na: <http://www.folklore.ce/folklore>.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2023. U: (Damjanović, Zorić ur.) "Radoslav Katičić u dodiru s etnologijom. Mitska *Baba* – Katičićeva *Gazdarica na vratima*". *Učitelj i prijatelj. Zbornik u čast Radoslavu Katičiću*. Matica hrvatska, Zagreb, 193–222.
- VINŠČAK, Tomo. 1991. "Gdje tražiti hrvatski Olimp?" *Studia ethnologica Croatica* 3: 27-31.
- VINŠČAK, Tomo. 2011. *Tibetski buddhizam i bon*. Zagreb, Ibis-grafika.
- VINŠČAK, Tomo, SMILJANIĆ, Danijela. 2011. "Kailash, the Centre of the World". *Sacredscapes and Pilgrimage Systems*, Shubhi Publications, 131–152.
- VRKIĆ, Jozo, ur. 1991. *Vražja družba: Hrvatske bajke i predaje o vilama, vješticama, vrazima, vukodlacima*. [*A Diabolic Gang: Croatian Fairy-tales and Legends About Fairies, Witches, Devils, Vampires.*] Zagreb: Self-publication.
- ZARADIJA KIŠ, Antonija. 2012. "Strašna krastača – jedno čudovište blagih očiju (Pojavnost žabe u hrvatskoglagoljskoj prilici o *Nezahvalnom sinu*). U *Književna životinja: Kulturni bestijarij* II. dio. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, ur. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za etnologiju i folkloristiku, 325–351.

From the Frog to the *Baba*: the Mythical Frog from Prehistory to Modernity

In addition to twenty years of working alongside Tomo at the Department of Ethnology in Zagreb, one of our primary links (with a mutual fundamental understanding of the discipline as a historical science) is our enthusiastic research of mythology. Therefore, as part of the marking of the tenth anniversary of Tomo leaving for high and holy landscapes as his Tibetan Kailash, I dedicate this article to the mythological topic with a small amphibian in the center. The centuries-old cultural imagery about the frog is reflected upon in the article based on folkloristic, mythological, ethnological, archaeological, and linguistic aspects. Numerous examples have shown that the frog predominantly has the function of female symbolism of fertility, fecundity, abundance, regeneration and that the frog itself is a symbol of the female procreative organ, as the other two elements – mushroom and *baba*. The author points to the longevity of the symbolism of the frog in an interesting encounter of the pre-Christian and Christian world reaching even to Virgin Mary. The thorough listening to the visible or hidden rich symbolic language of the frog showed that cultural animal studies, the research of animals in an interdisciplinary context, can get through to the cognitions about the times we lack the written evidence for, as well as to the symbolic language and different aspects of social and ritual-customary activities not only in the past, but also in modernity.

Keywords: frog, animal studies, folk beliefs, myth, mythology, votive, baba, Mokosh, Virgin Mary